مێژووی ڕەوتی ئیسلاحتەڵەبی لە ئێران و ڕۆژهەڵاتی کوردستان

ئایا ئەم ڕەوتە دەتوانێ داوای مافەکانی کورد بکا؟

حەسەن ساڵحزادە

”

لە ناو نیزامی ئیسلامی ئێران هەڵبژاردنەکان نە تەنیا سالم نین، بەڵکوو بە مەبەستی پاوانخوازی زیاتر کەڵکی پێچەوانەیان لێوەردەگیردرێ. لەوێدا یاساکان سەروبنیان دیار نیە و پڕ لە پارادۆکسن. موحەممەد خاتەمی لە زاتی خۆیدا نە تەنیا ئاڵاهەڵگری رزگاری لە ژێر چەکمەی ئیستبداد دا نیە، بەڵکوو درووشمەکانی ئیسلاحخوازانەشی تەنیا بە مەبەستی دەرچوونی ڕێژیم لە قۆناخێکەوە بۆ قۆناخێکی باشتر بەرز کردۆتەوە. ئیسلاحتەڵەبانی کورد بە مەبەستی تایبەت مژارگەلێکی لاوەکی دەخەنە بەرباس کە تەنیا هەوڵێکە بۆ ئەوەی ئاستی مەسەلەی کورد دابەزێ و لە ناو گۆلاوێکی بچووک و بەرتەسکدا بە قەتیسی بمێنێتەوە.

“

پێشەکی

لە ماوەی دوو دەیەی ڕابردوودا بەشێکی زۆر لە حکوومەتەکانی جیهان، بە تایبەت لە وڵاتانی عەرەبـــی، لە ئاکامی ڕاپەڕینـــی جەماوەری و تەقینـــەوەی نارەزایەتییەکان یـــا دارماون یا لە هەمبەر گوشـــاری خەڵکدا پاشەکشـــەیان کردووە. حکوومەتی چەند وڵاتێک ســـەرەڕای ئـــەوەی کە ڕووبـــەڕووی چەندین شـــەپۆلی نارەزایەتیی بە هێز بوونەوە، بەڵام لە بەرانبەر خەڵکی خۆیاندا هیچ جۆرە پاشەکشەیەکیان نەکـــردووە. لـــە ڕاســـتیدا ڕادەی خۆڕاگریی دەوڵەتەکان لە هەمبەر گوشـــاری بزووتنەوە کۆمەڵایەتییـــەکان و بـــەرەی ئۆپۆزیســـیۆنی هەر وڵاتێـــک، پێوەندیی ناڕاســـتەوخۆی بە دیمۆکراتیـــک بوونـــی دەســـەڵاتەکەیانەوە هەیە. واتـــە هەتا دەســـەڵات دیموکراتیکتر و خەڵکیتـــر بـــێ، لـــە بەرانبـــەر بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکاندا خۆڕاگریی کەمتر لە خۆی نیشان دەدا. دەســـەڵاتە دیموکراتیکەکان لە کاتـــی هاتنەگـــۆڕی قەیران و ســـەرهەڵدانی نارەزایەتی، هاوکات توێژی نارازی بە بەشێک لـــە خەڵکی کۆمەڵگەی خۆیـــان دەزانن. هەر بۆیە بۆ چارەسەری گرفتەکان، بەرپرسان پەنا دەبەنە بەر ڕێوشـــوێنی یاسایی و لە هەمبەر داواکارییەکانی چینی نارازی یا خۆپیشاندەردا خۆیان بە وڵامدەر دەزانن.

بە پێچەوانەوە، لە ناو ئەو نیزام و سیستەمە توتالیتێرانـــەی کە مەشـــرووعیەت و ڕەوایی لـــە خەڵک وەرناگرن، لـــە بەرانبەر بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکانـــدا چاو ســـوور دەکەنەوە و لە جیاتـــی وڵام دانەوە بـــە داخوازییەکانیان تەنیـــا و تەنیا بیر لە پیـــلان دەکەنەوە هەتا بتوانـــن لە ڕێگـــەی هێـــزە بەکرێگیـــراو و ســـەرکوتکەرەکانیانەوە چینی نارازی بێدەنگ بکـــەن. هەروەهـــا ئەم جـــۆرە حکوومەتگەلە لـــە میانـــەی ســـەرهەڵدانی بزووتنـــەوەی نارەزایەتی، جیا لەوەی کە خۆیان بە نیسبەت داواکارییەکان بە بەرپرس نازانن، بەڵکوو پەنا بۆ تۆقاندن و کردەوەی چەواشەکارانە دەبەن.

بـــە کورتی، لـــە حاڵەتی یەکەمدا ســـەرۆکی دەوڵەت هـــەوڵ دەدا کە ڕێچارەی کێشـــەو گرفتەکانی خەڵکی نـــارازی بدۆزێتەوە، بەڵام ئەگەر ڕێکارێکی گونجـــاوی وەگیر نەکەوت، ئەوجار بە مەبەســـتی ڕێزدانـــان بۆ کۆمەڵگە، دەســـت لە کارەکەی دەکێشـــێتەوە. بەڵام لە حکوومەتە نادیموکراتیک و خۆســـەپێنەکاندا ئامانجـــی ســـەرەکی و بنەڕەتـــی، مانەوەی دەســـەڵاتە. بۆ ئەو مەبەســـتەش خۆ لە هیچ جینایەت و پیلانێکی قیزەون و دزێو ناپارێزن.

لەم دواییانەدا بینرا کە لە وڵاتانی بریتانیا، ئوتریش، ئێراق و ... کەسی یەکەمی دەسەڵات بە هۆی ئەوەی کە نەیتوانی وڵامدەری ویستی نارازییان بێت، دەســـتی لە کار کێشـــایەوە. چەند ســـاڵ لەمەوبـــەر وەزیری پـــەروەدەی کوێت بـــە هۆی مردنی قوتابییەک لە ســـەر کلاس، وەزارەتەکەی خـــۆی بە کەمتەرخەم زانی و بـــۆ ڕێزگرتن لە بنەماڵەی قوربانییەکە دەستی لە کار کێشـــایەوە. هەروەها وەزیری بودجەی فەرانســـە، وەختێک پێی دەزانن کە لە وڵاتی سوئیس حیسابی بانکیی شەخسیی هەیە، لە شەرمی کۆمەڵگە، کابینەی دەوڵەت جێدەهێڵـــێ. لـــە بەرانبەردا ئەگـــەر نیزامی ویلایەتی فەقیهی ئێران لە گەڵ سیســـتەمی ئەو وڵاتانەی سەرەوەدا بەراوەرد بکەین، دەبێ ســـەرۆک کۆمارو وەزیرەکانـــی، هەر ڕۆژەی جارێک و ڕێبـــەری نیزام ڕۆژی دە جار نەک هەر دەست لە کار بکێشنەوە، بەڵکوو دەبوایە لەجێ خۆیان بکـــوژن، هەتا چاویان بە ئازارو ژانی قوربانیانی دەســـەڵاتە جینایەتکارەکەیان نەکەوتبایـــە. بە دڵنیاییـــەوە ویژدان و ڕۆحی مرۆڤایەتیی ئەوانە جێی گومانە، ئەگینا چۆن دەیانتوانی لە ئاســـت کارەساتێک کە بە سەر بنەماڵەی ئێعدامی، زیندانی و هەزاران قوربانی لەمجـــۆرە دێ، بێوڵام بن؟ یـــا ئەگەر دڵ و چاوی قەزاوەتیان هەبێ، چۆن دەبێ فەسادی هەمەڕەنگی خۆیان، هەژاریی کۆمەڵگە، دۆخی

قەیراناویـــی قوتابخانە، ژینگـــەی کاول کراو، هەڵاواردنی جنســـی و ڕەگـــەزی، ... نەبینن و هەســـت بە ئازار نەکەن؟ هەرچەند ســـاڵی ڕابردوو وەزیـــری دەرەوەی کابینەی ڕۆحانی دەستی لە کار کێشایەوە، بەڵام دیتمان کە لە شەوێک زیاتر درێژەی نەکێشا و جیا لەوەش هەڵوێستەکەی هیچ پێوەندیی بە هاوخەمی و پشتیوانی لە خەڵکەوە نەبوو.

ئەمـــڕۆ لە زۆربەی نزیک بە تەواوی وڵاتان پرۆسەی هەڵبژاردن بە شێوەگەلی جیاواز و لە ئاســـتی جۆراوجۆردا بەڕێوە دەچێ، هەرچەند ناتوانیـــن پێداگری لەوە بکەیـــن کە تێکڕای ئەمانـــە ئامانجـــی ڕاســـتەقینەی هەڵبژاردن دەپێکن. چون مەبەســـت لە هەڵبژاردن تەنیا دەسنیشـــان کردنی کاندیداکان بۆ پۆســـتە دڵخوازەکانیـــان نیە. بەڵکوو قۆناخەکانی دوای هەڵبژاردن زۆر گرینگـــن و دەتوانن ڕەواییی پرۆســـەکە بســـەلمێنن. مەســـەلەن ئەگـــەر دەنگدەرانی وڵاتێک لە بارودۆخی پێویســـتدا بـــە ســـانایی و ئازادانە توانیان دەســـتیان بە نوێنەرەکانیان ڕابگا و لە ئاکامی لێپرسینەوەدا ناچـــار بـــە وڵام دانەوەیان بکـــەن، بە واتای ئەوەیـــە کە لەو وڵاتە پرۆســـەی هەڵبژاردن مانای خۆی گەیاندووە. ئـــەو دەوڵەتانەی کە باوەڕیان بە ئازادی و دیموکراسی هەیە، ڕێگە بـــۆ دەنگدەرانی خۆیان خـــۆش دەکەن هەتا بتوانن لێپرســـینەوە لە نوێنەرانیان بکەن. ئەو نوێنەرە دەتوانێ پارلمانتار، شارەدار، سەرکۆمار یا هەر پلەیەکی دیکەی هەبێ.

لـــە نـــاو نیزامـــی ئیســـلامیی ئێرانـــدا هەڵبژاردنـــەکان نە تەنیا ســـالم نین، بەڵکوو بـــە مەبەســـتی پاوانخوازیـــی زیاتـــر کەڵکی پێچەوانەیان لێوەردەگیردرێ. لەوێدا یاساکان ســـەروبنیان دیـــار نیە و پڕ لە پارادۆکســـن. لەو سیستمەدا سەرســـندووقەکانی دەنگدان خاڵی کۆتاییـــی پرۆســـەی هەڵبژاردنە، واتە لەوەبەدوا هیچ بەرنامەیەک لە گۆڕێدا نامێنێ کە بەرهەمی پرۆســـەکەی لـــێ هەڵگریتەوە.

ئەگەر بەشـــداری کردن لـــە هەڵبژاردندا بە مانای نوێکردنـــەوەی پەیمان لە گەڵ نیزام بێـــت، بەدواداچوونـــی ئاکامـــی دەنگەکان و لێپرسینەوە لە نوێنەرانی خەڵک هێڵی سوورە و ڕێگـــەی پێنادرێ. ئەوەش بە مانای ئەوەیە کە لە ناو ئەو نیزامەدا هەڵبژاردن بە مردوویی لە دایک بووە.

پێشـــەکیی سەرەوە، بەشـــێک لە بەها و گرینگیی پرۆســـەی هەڵبژاردنـــە کە دەتوانێ وەکـــوو ئامرازێکـــی بەنـــرخ لە ســـەر ڕەوتی چاکسازی شـــوێن دابنێ. ئەگەر لە وڵاتێکدا ئاستی ئازادییەکان و مافی مرۆڤ لە خوارەوە بن و ڕێگری لە گەشـــەی سیاسی، ئابووری، کولتووری و سەنعەتی بکەن، زاتی هەڵبژاردن دەتوانێ لە سەر ڕوانینی بەرپرسان کارتێکەریی هەبێ و فۆرم و قەوارەی سیاســـیی ئەو وڵاتە بەرەو چاکسازی ڕێنمایی بکا. ئەوەش کاتێک دێتە بەرهەم کە هەڵبژاردنەکان ئازاد و سالم و لە کەشـــێکی بە دوور لە فێڵ و دەغەڵکاری بەڕێوە بچن. کۆمەڵناسان و چاودێرانی سیاسی پێیان وایە کە بەڕێوەچوونی هەڵبژاردنی ئازاد دەتوانێ داهاتـــووی کۆمەڵگە تەزمین بکات و لە درێژەدا کەموکوورییەکان ئیسلاح بکا.

لێـــرەدا بەر لەوەی بچینە نـــاو ناوەڕۆکی سەرەکی و لە ســـەر تیتری بابەتەکە بڕۆین، پێویستە ئاوڕ لە چەند چەمک و دەستەواژەی پێوەندیدار بدەینەوە کە بۆ بەرفراوان کردنەوەی باســـەکە یارمەتیـــدەرن. هەروەهـــا بە هۆی ئـــەوەی کە ڕەوتی ڕیفۆرمخوازی ســـەردەمی دەســـەڵاتداریی ڕێژیمی ویلایەتی فەقیهـ لە میانەی پرۆســـەی هەڵبژاردنەکانەوە سەریان هەڵداوە، پێویستە کە لە چەند قوناخدا کورتە مێژوویەکی شرۆڤەکارانەی بۆ بکرێ و ئاوڕ لە ئاڵوگۆڕەکانی دوو دەیەی دۆماخر بدرێتەوە.

ڕیفۆرم و ڕیفۆرمخوازی

هەروەک لە ســـەرەوە ئامـــاژەی پێ کرا، لەبەر ئەوەی کە زاتی هەڵبژاردن لە لایەک دەتوانێ

بنەمای دیموکراتیک بوونی نیزامی سیاسیی وڵاتان دەربخات و لە لایەکی دیکەوە، بە هۆی ئەوەی کە مێژووی دوو دەیەی ڕابردووی ڕەوتی ئیسلاحات لە ئێران و کوردستان لە پەڕاوێزی هەڵبژاردنەکانەوە سەریان هەڵداوە، پێویستە خوێندنەوەیەکی مێژوویی کورتی ئەو قۆناخە کە لە گەڵ ڕەوتی ڕیفۆرم لە ئێران بە گشتی خاڵی هاوبەشیان هەیە بخەینە بەرباس. مەسەلەی ئیسلاحات لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان فاکتۆرێکی سەربەخۆ نیە کە بکرێ سەربەخۆیانە شرۆڤەی بکەین، بەڵکوو وەک پاشکۆیەکی بچووکی گوێڕایەڵ و ژێری ڕەوتی ئیسلاحاتی سەراسەری ئێران خۆی دەرخست و ئێستاش هەر لە هەمان ئاستدا ماوەتەوە. هەر بۆیە ئەگەر ئازادانە ڕەوتی ئیسلاحات لە کوردستان بخەینە بەرباس و هەوراز و نشێوەکانی هەڵسەنگێنین، کارێکی بێکەڵکە و دەرەنجامی نادروستی لێ دەکەوێتەوە. چەمکی ئیسلاحتەڵەبی چەند دەیەی دۆماخر لە ئێران لە پەڕاوێزی پرۆسەی هەڵبژادنەکانەوە و بە دەرکەوتنی سەید موحەممەد خاتەمی لە ساڵی ١٣٧٦ سەری هەڵدا. ١٥ ساڵ دواتر لە پاش بڕینی مێژوویەکی تا ڕادەیەک لێڵ، بە ڕێکەوتنێکی سێقۆڵی لە نێوان خامەنەیی، ڕەفسەنجانی و ڕۆحانی سڕکرا. لە تێکڕای قۆناخەکاندا ڕەوتی ئیسلاحخوازی لە کوردستان چاولێکەرانە بووە و توانای شرۆڤەی سیاسی و کۆمەڵایەتی فەزای کوردستانی نەبووە.

جێگەی سەرنجە کە وشەی «ڕیفۆرم» لە سەدەی شازدەیەمەوە وەک بیرۆکەیەک خۆی هاویشتە گۆڕەپانی کۆمەڵگەی ئورووپا و نووکەش بە لایەنگرانی دەوترێ «ڕیفۆرمیست». لە قامووسی سیاسیی کوردستاندا، وشەی ئیسلاحات بە چاکسازی ناسراوە و بە لایەنگرانی دەڵێن ئیسلاحتەڵەب یا ڕیفۆرمخواز. هەروەها لە فارسیشدا بە «اصلاحات» و «اصلاح طلبی» پێناسە کراون. بە گشتی کاتێک باس لە ڕیفۆرم یا ڕیفۆرمخوازی دەکرێ، ماناکەی پێداگری لە باشتربوونی بارودۆخێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی لەمەڕ وەچنگ هێنانی دەرەنجام و دەسکەوتی گونجاوتر دەگەیەنێ. باشتربوونی بوارەکانی ئەخلاق، یاسا، ڕوانگەی دەسەڵات و دامەزراوە حکوومییەکان بەشێکی بەرچاوی مەبەستی ڕیفۆرم یا چاکسازین. بە واتایەکی تر، ڕیفۆرمخوازان پێیان وایە کە دەتوانن بە کردەوەی نەرم و بەدوور لە هەر چەشنە گرژییەک، بە تایبەت لە ڕێگەی هەڵبژاردنەکانەوە، بە باجێکی کەم دەسەڵاتی سیاسیی ئێران پێمل بکەن کە ڕوانگەی خۆیان بە پێی ویستی کۆمەڵگە بگۆڕن و کەسە زێدەڕۆکان وەلا بنێن.

ڕیفۆرمخوازانی کوردستانیش بەرگری لە کۆپیی هەمان ڕوانگە دەکەن، بێ ئەوەی بیر لەوە بکەنەوە کە ڕوانگەی هەردوو باڵی دەسەڵات بە نیسبەت کوردەوە یەکێکە و هەروەها خەڵکی کوردستان بەشداری دەسەڵات نین هەتا لە سەرەڕۆیی پاشگەزییان بکەنەوە. لە ڕاستیدا دەسەڵاتی تاران سەرچاوەکەی لە تارانە و لەوێوە خۆی بە سەر گەلی کورددا سەپاندووە. کە وایە لە کوردستان بازاڕی دروشمی هەوڵدان بۆ گۆڕانکاری یا ڕیفۆرم هیچ کڕیارێکی نابێت.

دوو دەیە قەڵاچۆ و خەفەقان

زۆربەی ڕیفۆرمخوازان و مێژوونووسانی ئێرانی مەسەلەی ڕیفۆرم و ڕیفۆرمخوازی لە وڵاتەکەیان بۆ سەدەیەک لەمەوبەر دەگەڕێننەوە. لە هەمان حاڵدا دەبێ دان بەو ڕاستییەدا بنێین کە مەسەلەی ڕیفۆرمخوازی بە مانای وشە، لە هیچ بڕگەیەکی زەمانیدا بە ڕادەی ٢٠ ساڵی دۆماخر، لە فەزای سیاسی و کۆمەڵایەتیی ئێراندا بەرچاو نەبووە و لە مەیدانی مژارگەلی فرە ڕەهەند، چالاکانی ئەم بوارەی ئەوەندە بە خۆیەوە سەرقاڵ نەکردووە. ئەگەرچی ڕیفۆرمخوازیی ئێرانی کۆمەڵێک

چالاکــی کوردیان (دەکرێ لــە چەند توێدا پێناســەیان بۆ بکرێ) لە کوردســتان هێنایە ســەر خەت و بەم ڕەوتەوە پەیوەســت بوون، بەڵام بــە چەند هۆکارێــک نەیانتوانی لە ناو کۆمەڵگــەی کوردســتان متمانــەی خەلک وەدەســت بێنن. ڕیفۆرمخوازانی کوردســتان گەلێــک جــار پێگــەی خۆیان بــە میزانی جیاوازیی نێوان بەرەی بایکۆت لە هەڵبژاردن کە لە لایەن حیزبە کوردستانییەکانەوە دێتە ئاراوە و ڕوانگەی خۆیان کە هاندەری خەڵکن، هەڵدەسەنگێنن. بە واتایەکی تر، ئەوان ڕێژەی دەنگــدەران بە لایەنگری لە خۆیان پێناســە دەکــەن و وادەردەخــەن کە چــی خەڵکی کورد دەنگی داوە لە سەر ویست و داخوازیی ئەوان بووە. ئەڵبەت ڕیفۆرمیستە کوردەکان بۆ خۆشیان دەزانن کە ئەم ئیدیعایە بێ بنەمایە، چونکــوو زۆرینــەی دەنگدەران، کەســانی بێلایەنن و چووکەترین زانیارییان لە ســەر ئەم ڕەوتە نیــە. زۆرینەی دەنگدەران تەنیا بۆ ئەوەی کە سجیلەکەیان مۆر بخوات بەشداری لە هەڵبژاردندا دەکەن .

هەروەخت بمانەوێ چەمکی ڕیفۆرمخوازی لە ئەدەبیاتی سیاســیی ئێراندا مانا بکەینەوە، ناتوانیــن بە ســاناهی لە ئاســت نەخشــی د.موحەممەد موسەدیق وەک کەسایەتییەکی بەرچاوی دەســپێکی ئیسلاحخوازی بێدەنگ بیــن. موســەدیق لــە دەورانــی ڕێژیمــی پاشــایەتیدا لە ڕێگــەی بزووتنەوەی «نهضت ملی ایران» هەوڵی دەدا کە ئامانجە سیاســی و ئابوورییەکانــی لــە ڕێگەی ئیســلاحاتەوە بەرەوپێش ببــات. جێگــەی ئاماژەیە کە بە پێی ئەوەی کە دەســەڵاتەکانی پاشــایەتی و ئاخوندی لە ئێران فەرق و جیاوازییان هەبوو، لە ســەر هەمان بنەما تێوریی ئیسلاحات لە هەر دوو سەردەمدا جیاواز بوون.

دوای ئــەوەی کــە ڕەنجــی شۆڕشــی هەمەلایەنەی گەلانی ئێران دژ بە سیاســەتی گەنــدەڵ و ناســەردەمیانەی دەســەڵاتی پەهلەوی هاتە بەر، دەســەڵاتی کۆنەپەرەست و چەقبەســتووی ئاخوندە دنیاپەرەســتەکان بە فرووفێڵ دەرفەتەکەیــان بە قازانجی بیری بەرتەســکی خۆیــان قۆزتەوە و لــە ئاکامدا خەباتــی تێکرای تێکۆشــەران و ئەویندارانی ئــازادی، وێــڕای گشــت چیــن و پێکهاتە نەتەوەیــی و ئایینییــەکان بــە فیــڕۆ چوو. ئاخونــدەکان ناباوەڕانــە خۆیــان لە جێگەی تاج و تەختی پادشــاکاندا دەدیتەوە، هەربۆیە وەها لە دنیای هەوەسی مادی و جەستەییدا نوقم ببوون، نە تەنیا گوێبیســتی داخوازی و مافە ڕەواکانــی خەڵک نەبوون، بەڵکوو وڵامی هەرجــۆرە ڕەخنە، بیری ئازاد و نارەزایەتییان بــە زیندانــی کــردن و کوشــتن دەدایەوە. ئاســاییە ئاخونــدەکان کاتێک کە خۆیان بە نوێنەری خوا لە ســەر عەرز پێناســە دەکرد، هیــچ بۆشــایی و دەرەتانێک بــۆ چالاکیی جودابیران نەدەمایەوە کە ناوی چاکســازی یا ڕیفۆرمی لە ســەر دابنێی. بەمجۆرە تاقە دوو ڕێگە لە بەردەســتدا مابوویەوە: یا دەبوو وەک گەلی کورد سەربەرزانە «نا» بە سەرەڕۆییەکانی ڕێژیمی نوێ بگوترێ، یا دەبوو وەک بەشێک لە حیزبە مارکسیســت و مەزهەبییەکان، بە فریوی دەســەڵاتی پاوانخواز، خۆت ڕادەستی دەسەڵات بکەی.

حاکمیەتی نوێی ئیدیۆلۆژیکی تاران، دوو دەیەی لە تەمەنی نگریسی خۆی کە لە سەر بنەمای ئێعدام و قەڵاچۆی ئازادیخوازن بونیات نابــوو بەڕێ کرد. لەو ماوەیەدا کەشــوهەوای سیاســیی کوردستان ئەوەندە تۆقێنەر بوو کە بەشێک لە خەڵک لە ڕۆژی هەڵبژاردندا تەنیا لە ترســی دەزگا ســەرکوتکەرەکانی ڕێژیم و بــە بێ ئەوەی جیاوازی لە نێوان کاندیداکاندا دابنێــن، بۆ ئەوەی ســجیلەکانیان مۆر بخوا، خۆیان دەگەیاندە بنکەکانی دەنگدان. هاوکات لە لایەکی دیکەوە، گەلی کورد بە مەبەســتی دەســتەبەر کردنی ماف و ئازادییەکانی خۆی، خەباتێکــی ســەخت و خوێناویی دەســت

پێکردبوو.

لێکدانەوەی ئەم هەلومەرجە ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەخات کە بزووتنەوەیەکی سیاسی وەک ئیسلاحتەلەبەکان کە لە دەرەنجامی دەستەبەندیی ڕێژیمی داگیرکەری ئاخوندیدا وەک پاشکۆی باڵێک خۆی دەرخستووە، وەها بە سانایی ناتوانێ جێ بڕوای کۆمەڵگەی بریندار کوردستان بێ و پێشوازیی لێبکەن. لێکدانەوەی پێگەی سیاسی و کۆمەڵایەتیی ڕەوتی ئیسلاحتەڵەبی لە کوردستان، پێویستی بە پێداچوونەوەی مێژووی ڕەوتی ئیسلاحات لە ئێراندا هەیە کە لەم سەردەمەدا لە ئاکامی بە دەسەڵات گەیشتنی سەید موحەممەد خاتەمی بۆ پۆستی سەرکۆماری دەستی پێکرد. ڕەوتێک کە لایەنگرانی بە «حماسەی دوم خرداد» ناودێریان کرد.

هەڵقوڵینی بەرەی ڕیفۆرم لە ناو دڵی دەسەڵاتی ئاخوندەکاندا

بەهاری ساڵی ١٣٧٦ی هەتاوی دوایین ساتەکانی سەرکۆماریی ڕەفسەنجانی (عالیجناب خاکستری) بوو. دروشمەکانی بریتی بوون لە «سازندگی» هەر بۆیە هەوڵی دەدا کە خۆی وەک سەرداری سازکردنەوەی وێرانییەکانی شەڕی ٨ ساڵەی ئێران-ئێراق بە کۆمەڵگەی ئێران بسەپێنێ. دوای کۆتایی هاتنی ئەم قۆناخە، نیزامی ویلایەتی فەقیهـ بەمەبەستی بە لاڕێدا بردنی ڕای گشتی و سەرلێشێواندنی کۆمەڵگە، بڕیاری دا کە ئەگەر لە ڕووی ڕواڵەتیشەوە بێ، دەبێ جێگرەوەی داهاتووی ڕەفسەنجانی بە ڕەنگ و سیمایەکی نوێوە نیشانی کۆمەڵگەی ڕەنگاوڕەنگی ئێران بدرێ. کاندیداتۆریی سەید موحوممەد خاتەمی بە کۆمەڵێک دروشمی ڕەنگاوڕەنگ و جیاوازتر لە جاران کە زۆربەیان ڕەنگی گۆڕانکاری و ئیسلاحاتیان پێوە دەبیندرا، لە فلتێری «شورای نگهبان» دەرچوو. لەو سەردەمەدا گەلانی ئێران خەریکی بەڕێ کردنی نێزیکەی دوو دەیە ئەزموونی دژواری ئیستبدادیان بوون، لە بەر ئەوەش، چکۆلەترین گۆڕانکاری دەیتوانی هیوایان پێ ببەخشێ و لە فەزای خنکێنەری دەسەڵاتی ئاخوندە جینایەتکارەکان ڕزگاریان بکا. دیارە دروشمە نوێکانی موحەممەد خاتەمی کارتێکەریی دیاریان لە سەر کۆمەڵگەی بەرفراوانی ئێران دانا و ڕۆژی ٢ی جۆزەردانی ساڵی ١٣٧٦خەڵک بە ڕێژەیەکی بەرچاو ڕژانە سەر سندووقەلکانی دەنگدان. لە ئاکامدا خاتەمی وەک براوەی هەڵبژاردنەکان بۆ سەرۆکی دەوڵەتی حەوتەم دیاری کرا. یەکێک لە دروشمەکانی خاتەمی «ئێران بۆ هەموو ئێرانییەکان» بوو، کە لە گەڵ پێشوازیی گۆڕانخوازان ڕووبەڕوو بوویەوە. هەروەها دروشمی «گفتگوی تمدنها» سنووری ئێرانیان بەزاند و بە چەند لایەندا مانا کرانەوە. ئەم دروشمانە لە کۆمەڵگای داخراوی ئێران ڕەنگدانەوەی بەرچاویان دایەوە. بەم چەشنە لە ڕۆژی ٢ی جۆزەردانـدا. پاش هەڵبژاردنی خاتەمی، فەزای ژێر سێبەری دروشمەکانی دەوڵەتی حەوتەم بە دەسپێکی چالاکیی ڕێکخراوەکان، سەندیکا و ئەنجومەنە سینفییەکان دەناسرێتەوە. لە درێژەدا توێژی خوێندکار، کرێکار، مامۆستا هتد بەخۆیاندا هاتنەوە و توانیان داواکاری و چالاکییەکانیان بۆ کاری ڕێکخراوەیی و هاوبەش بقۆزنەوە.

زۆربەی کارناسانی ئەو ڕەوتە پێیان وایە کە خاتەمی سەرەتایەکی باشی دەست پێکرد و بە هەڵبژاردنی دروشمگەلێکی تایبەتی، دەستی نایە سەر ئێش و ئازارەکانی کۆمەڵگەی ئەوکاتی ئێران، هەر بۆیە لە گەڵ پێشوازیی گەرموگوڕی خەڵک بەرەوڕوو بوویەوە. بەڵام مخابن زۆری پێ نەچوو کە متمانەی خۆی لە دەست دا. بەوحاڵەش ڕادەی چاوەڕوانییەکانی خەڵکی تینووی ئازادی، بە ڕادەیەک لە سەرەوە بوو کە لە زۆر حاڵەتدا، لە ژێر

کۆنترۆڵی سەرکۆمار دەچوونە دەرەوە. پەردەی سانسۆر لە سەر ڕۆژنامە و چاپەمەنییەکان، تا ئەندازەیەکی بەرچاو لادرا، ڕوانگە و کردەوەی نوێی وەزیرانی ناوخـــۆ، فەرهەنگ، خوێندنی باڵا و چەند بەرپرســـی ئیداری لە جاران زۆر جیاوازتر بوون، هەر بۆیە نەریتخوازەکان وەک هەڕەشە بۆ ســـەر نیزامی ویلایەتی فەقیهـ و ترس لە چاوکرانەوەی خەڵک حیســـابیان بۆ کردن. لە ئاکامی گوشاری بێپسانەوەدا، چەند کەسیان لە سەر کار لابران و بەشێکی بەرچاو لە لایەنگرانی سەرەکیی سەرکۆمار لە پەراوێز خران.

لێرەدا لایەنگرانی ٢ی جۆزەردان چاوەڕوانی هەڵوێستی بوێرانەی خاتەمی بوون، کەچی لە لایەک خۆدزینەوە لە بەڵێنەکان و بێدەنگی لە هەمبەر هەڵکوتانە سەر لایەنگرانی، لە لایەکی تـــرەوە گوێڕایەڵیی تەپلۆســـانە لـــە ڕێبەری نیزام، دەریان خســـت موحەممـــەد خاتەمی لە زاتی خۆیدا نە تەنیـــا ئاڵای ڕزگاریخوازی دژ بە ئیســـتبدادی پێ نیە، بەڵکوو دروشمە ئیســـلاحخوازانەکان بـــۆ دەرچوونی ڕێژیم لە قۆناخێکەوە بۆ قۆناخێکی باشـــتر بە کاردێنێ، بەوحاڵەش بەشـــێکی بەرچاو لـــە لایەنگرانی کۆڵیان نەدەدا و خوازیاری درێژەدان بە ڕەوتی ئیسلاحات بوون، چون پێیان وابوو کە ڕێگەی گەڕانەوەیان بۆ نەماوەتەوە.

بەم جۆرە ململانێیەکی قورسی تەبلیغاتی لـــە نێوان دوو بەرە کە بریتی بوون لە بەرەی لایەنگرانی ٢ی جۆزەردان و بەرەی لایەنگرانی دەسەڵاتی ڕادیکاڵی سوننەتی دەستی پێکرد. دواتـــر ئـــەم دوو ڕەوتە بە ســـەر دوو بەرەی ڕیفۆرمخـــواز (اصـــلاح طلـــب) و نەریتخواز (اصول گرا) کە ئێستاش بەشێک لە مێژووی دەســـەڵاتی حکوومەتی تارانن، دابەش بوون. زۆربەری جومگە ســـەرەکییەکانی دەسەڵات وەک هێزی ئینتزامی، ئەرتەش، ســـپا و هێزە ســـەرکوتکەرەکانی دیکە لە ژێر دەســـەڵاتی ڕێبەری ویلایەتی فەقیهـ بە پشتیوانی کردن لـــە بەرەی نەریتخوازدا بـــوون و لە دەرەوەی بازنەی یاســـاییدا و بە شێوازی جۆراوجۆر لە ڕەوتی ئیسلاحخوازانیان دەسرەواند. لە درێژەی هەمـــان ململانێی نابەرانبـــەردا نەریتخوازان لـــە ژێر فەرمانی ڕاســـتەوخۆی ڕێبەری نیزام و بە دەســـتی وەزارەتی ئیتلاعات، خێراتر لە جاران پرۆسەی جینایەتکارانە و دژەمرۆڤانەی کوشتنی جودابیران و ڕۆشنبیرانیان درێژە پێدا کە لە سەردەمی سەرکۆماریی ڕەفسەنجانییەوە دەستی پێکردبوو. ئەم کوشتارە سیستماتیک و بێ بەزییە دواتر بە «قەتڵە زنجیرەییەکان» ناوبانگـــی دەرکرد. بە وتەی نووســـەرانی ئەو سەردەمە، دەســـتووری ئیجراییی لەناوبردنی چالاکانی سیاسی و جودابیران لە ژووره تاریکە ڕۆحییەکانەوە دەردەچوو، دەدرایە عالیجەناب خاکستەری (رفســـنجانی) و دواتر لە ڕێگەی شاکلیل (فلاحیان)وە جێبەجێ دەکرا.

شـــیاوی وەبیرهێنانەوەیە کـــە گەڵاڵەی تیرۆری سیاسەتوانان و چالاکانی کورد وەک د.قاسملوو و د.شەرەفکەندی لە دەرەوەی وڵات، فرووهەرەکان و مامۆســـتای نیشتمانپەروەری ئایینی، مەلا موحەممەد ڕەبیعی لە ناوخۆ، لە بازنـــەی هەمان پیلانـــی جینایەتکارانە و دژە ئینســـانیی قەتڵە زنجیرەییەکاندا جێبەجێ کراون.

مەجلیسی ئیســـلاحات و تەشەنەکردنی ئیسلاحات بۆ کوردستان

ماوەی دوو ساڵ دەبوو کە دەوڵەتی ئیسلاحات لە تاران هاتبووە ســـەرکار، وەزارەتی ناوخۆی خاتەمی گوشـــارەکانی تا ڕادەیەکی بەرچاو لە ســـەر پرۆســـەی هەڵبژاردن هەڵگرتبوو، هەر بۆیە لە ناو تێکـــڕای هەڵبژاردنەکانی نیزامدا، مەجلیســـی شەشـــەم لە ڕووی کاندیداتۆر و فەزای تەبلیغاتییەوە، بە نیســـبەت خولەکانی ڕابردوو، کراوەتر و جێی ســـەرنج بوو. زۆربەی نێزیـــک بە تێکڕای چالاکانی سیاســـی هاتنە مەیدان و لە ســـەر هەڵوێســـت و بانگەوازی

لایەن وکەسایەتییە سیاسییەکانی ئێران و تەنانەت پارتە سیاسییەکانی کوردستانیش، لەم پرۆسەیەدا بەشدارییان کرد و بە پێی خوێندنەوەی خۆیان، کەڵکیان لە بارودۆخەکە وەرگرت. بەهاری ١٣٧٩ کە هاوکات بوو لە گەڵ جموجۆڵی تەبلیغاتیی دەوری شەشەمی هەڵبژاردنەکانی نوێنەرانی مەجلیسی شوورای ئیسلامی، زۆربەی چالاکانی بە هەڵوێست بە مەبەستی قۆستنەوە دەرفەتە ڕەخساوەکان، شان بە شانی هەڵسووراوانی بواری سیاسی و مەدەنی ڕوویان کردە شار و گوندەکانی کوردستان و کۆڕ و کۆبوونەوەی جۆراوجۆریان بۆ کۆمەڵانی خەڵک پێکهێنا. بەم شێوەیە چالاکییەکانی ساڵی ١٣٧٩ی هەتاوی وەک ژێربەنای یەکەم ئەزموونی کاری ڕێکخراوەیی لە ناوحکوومەتدا دەرکەوتن.

هەروەک لە سەرەوە ئاماژەی پێ کرا، مەجلیسی شەشەمی شوورای ئیسلامی لە ژێر چاودێریی دەوڵەتی حەوتەمدا پێکهات. مەجلیسێک کە زۆرینەی پارلمانتارانی ڕیفۆرمخواز بوون، ئەوەش دەرفەتێکی نوێی بە سەرکۆمار و لایەنگرانی دا کە نەریتخوازان زیاتر لە جاران بخەنە تەنگەژە و پەراوێزەوە. بە پێی نەریتێک کە لە خومەینییەوە بۆ دەسەڵاتی ئاخوندی بە میرات مابوویەوە، دەبوو وەزیری ئیتلاعات بە ڕاوێژ و پەسندی ڕێبەری ویلایەت دەستنیشان بکرێ، بەڵام لەم قوناخەدا خاتەمی بە بێ پرس، وەزیری ئیتلاعاتی بە مەجلیسی شوورای ئیسلامی پێشنیار کرد. ئەوەش لە مانادا لە ناو دەسەڵاتێکی دوگمی لە جۆری ویلایەت کە ئیلهامی لە غەیبەوە بۆ دێ، بە دەسکەوتێکی کەم نەدەهاتە ئەژمار. لە حاڵێکدا کە پرۆسەکە بە تەواوی بە دڵی ئیسلاحخوازان دەڕۆیشتە بەرەوە، ڕێبەری نیزام واتە شەخسی خامەنەیی بۆ یەکەم جار هەستی کرد کە خەریکە وەپەراوێز دەخرێ و دەسەڵاتەکەی بە نزمترین ئاستی خۆی لە ماوەی پۆستی ڕێبەریدا گەیشتووە. هاوکات لە گەڵ ئەوەی کە شەخسی سەرکۆمار کۆمیتەیەکی بۆ بەدواداچوون دەربارەی تاوانبارانی قەتڵە زنجیرەییەکان دامەزراند، خامەنەیی و ڕەفسەنجانی بە شێوەیەکی هاوتەریب و نافەرمی، دەستیان دایە هەوڵی چەواشەکارانە و بە هەمووجۆر دژایەتیی کۆمیتەکەیان دەکرد. ئەگەرچی کۆمیتەکەی خاتەمی سەرەڕای کۆسپ و گرفتەکان ڕاپۆرتێکی بڵاو کردەوە و ناوی چەند کەسی وەک تاوانبار ڕاگەیاند، بەڵام لە ئاکامدا هەموو شتێک بە قازانجی خامەنەیی و ڕەوتی نەریتخوازان کۆتایی پێهات.

لە دەسپێکی یەکەم ئەزموونی ڕیفۆرمدا، وا دەردەکەوت کە زەمینەی کار و تێکۆشان لە کوردستان لەبارە. دڵسۆزان و هەڵسووڕاوانی گەل توانییان لە هەر ناوچەیەکدا کاندیدای شیاوی خۆیان بدۆزنەوە و لە توێی دانیشتن و کۆڕ و کۆبوونەوە بەردەوامەکاندا، داخوازییەکانی خەڵکی کوردستان و ناوچەی خۆیانیان لە گەڵ باس بکەن. لە میانەی یەک حەوتوو بانگەشەی ئاشکرای هەڵبژاردندا، ئاستی داواکاری و ئەو مژارانەی کە هاتنە گۆڕێ، گەیشتە بەرزترین ئاستی خۆی. تەنانەت دەنگۆیەک بڵاوبوویەوە کە گۆیا حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، لە هەر ناوچەیەک کاندیدی تایبەت بە خۆی بە نهێنی دیاری کردووە. ئەم تایبەتمەندییانە تین و گوڕێکی جیاوزتریان بە هەڵبژاردنەکان بەخشی. لە زۆربەی شارەکان خەڵک گوشاریان دەخستە سەر کاندیداکان کە دەبێ لە مەجلیس داخوازییەکانی خەڵکی کوردستان بە گوێی دەسەڵات بگەیەنن. ئەو ئەرکەش پێویستی بە پێکهێنانی بەرەیەک هەبوو، هەربۆیە دواتر براوەکانی هەڵبژاردن کە چوونە مەجلیس، فراکسیۆنی نوێنەرانی کوردیان پێکهێنا. لە قۆناخی بانگەشەدا زۆربەی کاندیدا ڕیفۆرمخوازەکان شوێنەکانی خۆیان بە وێنە و

پوستێری «ملی- مذهبی»یەکان و شەخسی موسەدق ڕازاندبۆوە، ئەوەش بە مانای ئەوە بوو کە ئەوان لە تەنیشت داخوازییە ئیسلامییەکان، داوای میلی و نەتەوەییشیان هەیە.

خەڵکی ئێران بە گشتی ڕایان وابوو کە مەجلیسی شەشەم کە وەکوو بازووی بەهێزی دەوڵەتی حەوتەم دەهاتە ئەژمار، دەتوانێ لەو ڕێگەیەوە بە سەر گەلێک کۆسپی دواکەوتووانەی نیزامی ۲۰ ساڵەی ئاخوندەکاندا باز بدات و بە ڕێگای یاسایی دۆخی ئێران بگۆڕێ. هەر بۆیە جارێکی دیکە لیبراڵانەتر لە جاری پێشوو، موحەممەد خاتەمی‌یان بۆ خولی دووهەمی سەرکۆماری هەڵبژاردەوە. بەڵام دوو ساڵ دواتر لە حاڵێکدا کە کەشوهەوای ئێران خۆی بۆ هەڵبژاردنەکانی مەجلیسی هەشتەم ئامادە دەکرد، نیزام لە ڕێگەی شووڕای نگەهبانەوە، ڕێگری لە خۆکاندید کردنەوەی تێکڕای ئەو نوێنەرانە گرت کە چالاک بوون و بە جۆرێک پێوەندییان بە بەرەی ئیسلاحاتەوە هەبوو. لە کوردستانیش بە هەمان شێوە، نوێنەرەکانی پێشوو، وێڕای حیزبە کوردستانییەکان کە هیچ ئاسۆیەکی هیوابەخشیان لە مەجلیسی داهاتوودا بەدی نەدەکرد، داوای بایکۆتی هەڵبژارنیان کرد. لە مەیدانی کردەوەدا دەکرێ ئەو قۆناخە بە خاڵی دەسپێکی لە پەراوێزخستنی ڕەوتی ڕیفۆرمخوازیی لە ئێران ناودێر بکەین.

سەرکۆماریی موحەممەد خاتەمی پاش ۸ ساڵ دەسەڵاتداری و تێپەڕکردنی گەلێک قۆناخی پڕ لە هەوراز و نشێو کۆتایی پێ هات. ئەحمەدینژاد لە ناو پۆستی سەرکۆماریدا و وەک گۆپاڵی دەستی خامەنەیی هاتە مەیدان. نێزیک بە تەواوی دامەزراوە مەدەنییەکان، ئازادیی ڕادەربڕین، ڕۆژنامە و چاپەمەنی، بلاوکە خوێندکارییەکان، دەرفەتەکانی ئازادیی پیشەیی و هتد داخران و ڕێگری لە چالاکییەکانیان گیرا. پێکهاتەی مەجلیسی شەشەمیان لە بەر یەک هەڵوەشاندەوە و مەجلیسێکی نەرم و دەستەمۆ بۆ سەرکۆمار ئەحمەدینژادی بناژۆخواز دامەزرا، هەتا بتوانێ بە ئاسانی و بە بێ گرفت پیلانەکانی خامەنەیی بەرەوپێش ببات.

بێدەنگیی ڕەفسەنجانی و دواتر سەرهەڵدانی بزووتنەوەی سەوز

دەکرێ بڵێین کە بزووتنەوەی سەوز لە ناخی تاریکیدا سەری هەڵدا. چونکوو دوای یەک دەورەی سەرکۆماری هاتە ئاراوە کە لەودا نیزام لە ڕێگەی ئەحمەدینژادەوە بۆ ماوەی ۴ساڵ بە شێوەی سیستماتیک خەڵکی کوشت و بڕ کرد تا جارێکی تر هەمووان ناچار بکەن سەر بۆ کۆنەپەرەستی دابنەوێنن. لە خولی یەکەمدا هەر زۆر زوو دەرکەوت کە ئەحمەدینژاد لە ململانێ لە گەڵ ڕەفسنجانیدا دەنگی خۆی نەهێناوەتەوە، بەڵکوو وەک ڕاسپاردەیەکی ساختە، خامەنەیی دەسەڵاتی پێداوە. ئەو توانی تێکڕای ڕیسەکانی خاتەمی بکاتەوە خوری و چارەنووسی کۆمەڵگەی ئێران بۆ مەودای ۴ ساڵ ئەوەندە وەدوا بخا تا لە گەڵ هی دەورانی پێش خاتەمی لێکیان گرێ بداتەوە. بەڵام ڕەفسەنجانی لە کردەوەدا نقەی نەهات و بەوە قەناعەتی کرد کە سکالاکەی خۆی دەباتە بارەگای خودا. دروشمەکانی ۴ ساڵەی ئەحمەدینژاد بە پێچەوانەی خاتەمی لە چوارچێوەی «حق انرژی هستەی، نابودی اسرائیل و مشکل اقتصادی» (مافی وزەی ناوکی، لەناوچوونی ئیسرائیل و کێشەی ئابووری)دا دەسووڕانەوە. بە کورتی خەڵکی بەوە سەرقاڵ دەکرد کە نان لە دروشم بەنرخترە.

ئەحمەدینژاد پاش ۴ساڵ بۆ خولێکی نوێ هاتەوە گۆڕەپانی هەڵبژاردن. ئەوکات ڕەوتی ڕیفۆرمخوازەکان زەبرێکی گورچووبڕیان لە لایەن حکوومەتی ئەحمەدینژادەوە وەبەر کەوتبوو. بەرەکەیان تا ڕادەیەکی بەرچاو

پرش و بڵاو ببۆوە، بەوحاڵەش جارێکی دیکە دەرفەتیان بۆ ڕەخسا کە لە دەوری ٢ کاندیدای دیکە کۆ ببنەوە و بەشێکی بەرچاو لە خەڵک بە بیانووی ئەوەی کە دژی دەسەڵاتی خامەنەیی هەڵوێست دەگرن، لە خۆیان کۆ بکەنەوە. دیارە ئەمجارە ڕکابەرەکانی سەرکۆماری پێشوو بە تایبەت مووسەوی لە ناو پێکهاتەی دەنگدەراند لە ڕەفسەنجانی زۆر بەهێزتر بوون. قووڵ بوونەوەی ڕوانگەی کاندیداکان بە زیانی ئەحمەدینژاد ئەوەندە بەرچاو بوو کە زۆر بە سانایی لە چەند ڕۆژی نێزیک لە هەڵبژاردندا زۆرینەی خەڵک بە لێبڕاوی مووسەوییان وەک براوەی پۆستی سەرکۆماری مەزەندە دەکرد. بەوحاڵەش ئەحمەدینژاد هیچ حیسابێکی بۆ ڕکابەرەکانی بە تایبەت مووسەوی نەدەکرد. دواتر دەرکەوت کە قایمتر لە جاری پێشوو پشتی بە خامەنەیی بەستبوو. هەرواشی لێهات. لە کۆتاییدا، دەرەنجامەکان هەڵگەڕانەوە و ڕێبەری نیزام جارێکی تر لە ڕێگەی ساختەکارییەوە ئەحمەدینژادی هێنایەوە سەر پۆستی سەرکۆماری، هەتاکوو تا ٤ ساڵی دیکە بە بێ سەرئێشە کۆشک و دەسەڵاتە شووم و جینایەتکارانەکەی بۆ بپارێزێ.

راگەیاندنی دەرەنجامی هەڵبژاردنەکان و دەرچوونی بژاردەکەی خامەنەیی، هەموو لایەکی نوقمی سەرسامی کرد. ملیۆنان کەس کە دەنگیان بە مووسەوی و کەڕوبی دابوو هاتنە سەر شەقام و بە دروشمی «کوا دەنگەکەم» کۆمەڵە نارەزایەتییەکی زۆر بەرینیان لە زۆرینەی شارەکانی ئێران وەڕێ خست. مووسەوی و کەڕوبی بە لێبڕاوی خۆیان کێشایە ناو ڕیزی خۆپیشاندانێکی بەرین کە بە بزووتنەوەی سەوز ناوی دەرکرد. نارەزایەتییەکان لە لایەک هەتا دەهات بەربڵاوتر دەبوونەوە و ویست و داخوازییەکانی خەڵکیش لە لایەکی دیکەوە مانایەکی دیکەیان بە خۆوە دەگرت. دروشمی پێکهاتەشکێن و لیبڕال لە ناو خۆپیشاندەراندا بە ڕوونی هەستیان پێدەکرا. ڕێژیم کە هەستی بە مەترسی کرد، بە ئاشکرا و بە هەموو هێزی سەرکوتکەری خۆیەوە هاتە مەیدان و دەستی دایە کوشتاری کوێرانەی نارازیان، هەتا بەشکم بتوانێ بزووتنەوەی سەوز لە جووڵە بخات. لە درێژەی ئەو کوشتارە بێ ڕەحمانەیەدا، دەکرێ ئاماژە بە کوژرانی خوێندکاران خاتوو «ندا آقا سلطان» لە تاران و کاک «کیانووش ئاسا» رۆڵەیەکی نیشتمانپەروەری کورد لە کرماشان بکەین کە جیا لەوەی کۆمەڵگەی ئێران و کوردستانیان هەژاند بەڵکوو لە دەرەوەی سنوورەکانیش دەنگی دایەوە.

لەو سەروبەندەدا کە دۆخی کۆمەڵگەی نارازیی ئێران بە گشتی قۆناخێکی نوێی هەستیاری دەست پێدەکرد، داری هیواکان بە نەمانی دەسەڵاتی ئەهریمەنیی خامەنەیی ڕۆژ لە گەڵ ڕۆژ زیاتر هەڵدەکشا، کۆمەڵگەی جیهانی بە وردبینی لە ڕەوتی ڕووداوەکانی دەڕوانی، مانەوەی مووسەوی و کەڕوبی لە گۆڕەپانی ململانێکان و پشتیوانی لە خەڵکی ڕاپەڕیو لە هەر وەختێکی دیکە پێویست تر بوو. کەچی لەو گەرمەیەدا هەردووکیان پشتیان بۆ خامەنەیی نەوی کرد و بەدوور لە چاوەڕوانی و بە کردەوە ڕیزی خەڵکی نارازییان بە جێهێشت. پاش ئەوەی کە گڕوتینی نارەزایەتییەکان و بزووتنەوەی سەوز هێدی هێدی نیشتەوە، خامەنەیی و پارێزەرانی کۆنەپەرەستی، بە خەیاڵی تەخت پرۆژەیەکی دوور و درێژی ڕەشبگیریان وەڕێ خست و جارێکی تر لە زیندان و گرتنگەکانی ئیتلاعات دەستیان بە جینایەت خولقاندن کردەوە. ئەوجار نۆرەی ڕێبەرانی بزووتنەوەی سەوز هات و کەڕوبی و مووسەوی دەستبەسەر کران.

خاتەمی ڕەوتی ئیسلاحاتی دایەوە دەست ڕەفسەنجانی

هەروەک لە سەرەوە باس کرا، دوای ئەوەی بزووتنەوەی سەوز لە مەیدانی کردەوەدا

لە جووڵە کەوت، دەفتەری خامەنەیی لە ڕێگەی ئۆرگانە ئەمنیەتییەکانەوە بۆ جاری دووهەم زەمینەی بۆ ئەحمەدینژاد خۆش کرد تا دەوڵەتێکی یەکدەست بە بێ بەشداریی ڕێفۆرمخوازان دابمەزرێنێ. ڕێبەرانی بزووتنەوەی سەوز وەک ئەمڕۆ هەر لە دەستبەسەریدا بوون و هیچ حیسابێکیان بۆ نەدەکرا.

سەید موحەممەد خاتەمی کە وەک دامەزرێنەری ڕەوتی ئیسلاحات لەم نیزامەدا دەناسرێتەوە، وێڕای هەبوونی سانسۆری میدیایی، لە بۆنە هەستیارەکاندا پەیامی بڵاودەکردەوە کە ئەم جۆرە هەوتایی و یەکدەستییەی حکوومەتی ئەحمەدینژاد بە قازانجی داهاتووی نیزامی ئیسلامی نیە و دەبێ پێداچوونەوەی بە سەردا بکرێ.

دەورەی سەرکۆماریی ئەحمەدینژاد بەرەو کۆتایی دەڕۆشت. دەسەڵات بە مەبەستی خزمەت بە بەرژەوەندییەکانی بە مەسڵەحەتی دەزانی کە سیمایەکی بێڕۆح لە ئیسلاحتەڵەبان ساخ بکاتەوە. هەر بۆیە ئاست و بەهای بەرەی ئیسلاحات ئەوەندە هاتە خوارەوە تا ئەو جێگەی کە ڕەفسەنجانی جینایەتکاریش بۆ ئەوەی ڕابردووی خۆی بشواتەوە، وەک یەکێک لە هێماکانی بەرەی ئیسلاحات دەردەکەوت و حیسابی بۆ دەکرا. لەوەش سەیرتر بەشێک لە ڕیفورمخوازان وەک نوێنەرایەتی ڕێفۆرمخوازان چوونە خزمەت خامەنەیی و بەیعەتیان پێ کرد. لە ڕاستیدا ئەوە خاڵێکی وەرچەرخان لە مێژووی ئیسلاحتەڵەبان بوو کە هەم لە مەیدانی کردەوەدا شوێندانەرییان نەما و حەسەن ڕۆحانیش ئەوانی لە ناو دەسەڵاتی سیاسیی خۆیدا تواندەوە.

جێگەی وەبیر هێنانەوەیە کە خاتەمی لە ٢ی جۆزەردانی ٧٦ خەڵکی بەوە لە دەوری خۆی کۆکردەوە کە بە پێچەوانەی دەوڵەتی ڕەفسەنجانی، پشتیوانیی لە ئازادیی ڕادەربڕین و مافی شارۆمەندی دەکا و باوەڕی وایە کە ئێران بۆ هەموو ئێرانییەکانە. ئەوەش بە مانای دژایەتی لە گەڵ دەسەڵاتی ڕەفسەنجانی و ڕێبەری نیزام مانا دەکرایەوە، کەچی سەیر لەوەدابوو خاتەمی پاش ٨ساڵ، بە مانای ڕاستەقینە ڕەوتی ئیسلاحاتی تەسلیم بە کۆنە جینایەتکار ڕەفسەنجانی کرد.

بەرلەوەی باس لە دۆخی ئێستاکانیی ئیسلاحتەڵەبان بکەین، وا باشە وڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە کە بۆچی ڕێبەرانی ڕێفۆرمخوازان لە کاتە هەستیارەکاندا ڕیزی خەڵک جێ دەهێڵن و پەیوەست بە ڕیزی پاوانخوازەکانەوە دەبن؟ خاتەمی، کەرووبی، مووسەوی، تەنانەت ڕۆحانی، گشتیان لە خاڵێکدا کە دەبێ پشتی دەنگدەران و لایەنگرانیان بگرن، هەڵدەگەڕێنەوە! لە ڕاستیدا ڕازی هەڵوێستی پێچەوانەی ڕێبەرانی ئیسلاحات لە ئێران ئەوەیە کە گشتیان لە ڕابردووی خۆیان دەترسن. کەسانێک کە لە کوشتاری زیندانییە بێ دیفاعەکانی دیەی ٦٠ دەستی باڵایان هەبووە، بە جینایەت و فەساد توانیویانە ڕوانگەی ڕێبەری نیزام بۆ لای خۆیان ڕابکێشن، لە هێڵەکی تاقیکردنەوەی جادوویی شووورای نگەهبان بە سڵامەتی دەرچوون و دەیان و سەدان خاڵی ڕەشیان لە جینایەت و پێشێلکاریی مافی مرۆڤ لە ئەستۆدایە، هیچ کات ناتوانن دەست لە نیزام بەربدەن. ئەوان بە ڕوونی دەزانن کە ئەگەر نیزامە شوومەکەیان تێک برمێ، دەبێ لە دوارۆژدا لە بەرانبەر عەداڵەتدا ئامادە بن و محاکمە بکرێن، هەر بۆیە ئەگەر مەرگیش بە پیریانەوە بێ، پشت لە گەل و ڕوو لە خامەنەیی و هەڵدەبژێرن.

دۆخی ئیمرۆژەی ئیسلاحتەڵەبان

لە سەرەتای دەسپێکی سەرکۆماریی ئەحمەدینژادەوە تا ئەمڕۆ، ئەگەرچی ئیسلاحتەڵەبەکان هەم لە ناو مەجلیس

و هەم لە ناو حکومەتدا بەشدارن، بەڵام بەشداریی ئەوان بە هیچ جۆرێک نە بە مانای پشتیوانی لە ڕەوتی ئیسلاحاتی سەردەمی خاتەمییە، نە دەیانەوێ داکۆکی لە ویست و داواکارییەکانی خەڵک بکەن و نە پەیامێکیشیان پێیە کە دژایەتیی دەسەڵاتی ویلایەتی فەقیهـ و شەخسی خامەنەیی بکەن. بە گشتی ئەوەی ئێستا ئیسلاحتەڵەبان شەڕی لە سەر دەکەن، لە داواکاریی بەرژەوەندیی شەخسیدا کورت دەکرێتەوە. بە واتایەکی تر، ئەوان پێداگری لەوە دەکەن کە دەبێ نیزام لە بەخشینی پلە و پایە ئەوان لە بیر نەکات و جێگەیان بکاتەوە. ڕوانگەی بەرتەسکی ئیمڕۆژەی ئیسلاحتەڵەبان، نە تەنیا لە ناوەندەکانی دەسەڵات، بەڵکوو تێکڕای بەرەی ئیسلاحخوازان لە کوردستانیش دەگرێتەوە.

هەروەک دەبینین ماوەی چەند دەورەیە کە دروشمی سەرەکیی ڕیفورمخوازان لە هەڵبژاردنەکاندا، ترساندنی خەڵک بە کاندیدا نەریتخوازەکانە. بۆ وێنە، خاتەمی مانای ئیسلاحات لەوەدا کورت دەکاتەوە کە خەڵک لە بەرانبەر «ری شهری» یا «رئیسی» دەنگ بە ڕۆحانی بدەن. حەسەن ڕۆحانی لە هەمان کاتدا کە پەسەندکراوی ڕیفۆرمخوازانە، کەچی ڕوخساری ئیتلاعاتی پێوە دیارە و لە پرۆژەی کوشتاری خەڵکدا دەستی باڵای هەیە. هەوڵی ئێستای ئیسلاحتەڵەبان بەرگری کردن لە ڕووخانی نیزامی ویلایەتی فەقیهە. ئەوان خەڵکی نارازی بەو مەبەستە لە دەوری خۆیان کۆدەکەنەوە هەتا بەرەی نارەزایەتییەکان گەشە نەکەن و بە لایەنە ساختار شکێنەکانەوە پەیوەوست نەبن. بەڵام بە خۆشحاڵییەوە ئێستا ڕازەکانی پشت پەردەی ئیسلاحتەڵەب و نەریت خوازان بۆ کۆمەڵگەی ئێران ڕوون بۆتەوە و جیاوازییان تێدا نییە.

ڕیفۆرمخوازانی کوردستان چیان دەوێ؟

ئەوەی دەربارەی ڕەوتی ئیسلاحات لە ئێران ئاماژەی پێ کرا، دۆخی ئەوانەی کوردستانیش لە خۆ دەگرێ. هەروەک چۆن سەید موحەممەد خاتەمی لە بارودۆخە هەستیارەکاندا، بۆ ڕزگارکردنی نیزامی ویلایەتی فەقیهـ وەک تریبۆنێکی کارا دەردەکەوێ، ئیسلاحتەڵەبەکانیش لە کوردستان هەمان ڕۆڵیان هەیە بەڵام لە سۆنگەی جیاوازترەوە. ئەرک و داواکاریی سەرەکیی کوردەکانی ئەم ڕەوتە، لە هاندانی خەڵک بۆ سەر سندووقەکانی دەنگدان کورت دەکرێتەوە. تەنیا کەرەسەی دەستیان بۆ بانگەشە، ترساندنی خەڵک لە هاتنە سەرکاری نەریتخوازانە، واتە هەڵبژاردن لە نێوان «بد و بدتر» و نابێ ڕێگەی «بی تفاوتی» هەڵبژێرین. هەر لە بەر ئەم هەڵسەنگاندنە نالۆژیکانەشە کە ئێستا ڕەوتی ئیسلاحات لە کوردستان لەوپەڕی بێزراوی دایە، چون خەڵک بۆ خۆیان دەزانن کە ئێستا ئاکامی هەڵبژاردنەکان پێشوەخت دەخوێندرێنەوە و دەسەڵاتی سەرەکی بە قازانجی خامەنەیی وەک ڕێبەری نەریتخوازان فۆرموولە کراوە.

دەسەڵاتدارانی تاران لە کاناڵی جۆربەجۆرەوە بەردەوام کەسانێکی نەفسنزمیان بۆ پیادەکردنی پلان و بەرنامەکانی خۆیان لە کوردستان دۆزیوەتەوە. بۆ وێنە سەردەمێک ڕەفسەنجانی بەر لە هەڵبژاردن یا سەفەر بۆ پارێزگایەک لە ڕێگەی کەسانی بە ناو ڕۆژنامەوان و لە سەر خەرجی خۆی بلاڤۆکگەلێکی بلاو دەکردەوە کە لە قازانجی پێگەی خۆیدا بن و توانایی شوێندانەرییان لە سەر خەڵکی ناوچەکە دا ببێت. کاتنامەی «سقز و توسعە» چەند ژمارەیەکی لە سەر خەرجی ڕەفسەنجانی لێ بلاو کرایەوە. یا لە درێژەی هەمان سیاسەت و کولتووری نەشیاودا بلاڤۆکی «گەلاوێژ» کە جاری وا هەبوو لە قەوارەی ٢٠ هەزار نوسخەدا و بە خەرجی ڕۆحانی و لە لایەن ڕۆژنامەوانانی دەربارەوە، کە گشتیان سەر بە

دەربار بوون، بڵاو دەکرایەوە.

ئەگەر لە بارودۆخی ئیسلاحتەڵەبانی کورد ورد بینەوە، دەبینین کە گەلێک بەرنامەیان لە قازانجی کەسێتیی خۆیاندا گەڵاڵە کردووە. ئەوان کە لە کاتە هەستیارەکاندا تەپڵی شادییان بۆ زۆر کەسی پلە باڵا لێداوە، پردی پێوەندییان لە گەڵ بەشێکی زۆر لە کەسە نفووزدارە حکوومییەکان دامەزراندووە و ئیمتیازیان لێوەردەگرن. دەکرێ بۆ نموونە ئاماژە بە ناوگەلێکی وەک ڕۆحانی سەرکۆمار، موعین کاندیدی سەرکۆمار و وەزیری خوێندنی باڵای ئەو کات، ڕەمەزان زادە پارێزگاری وەخت، ڕەزا عارف و ... بکەین. تەنانەت باس لەوە دەکرێ کە پلەی دوکتۆرای چەند کەس لە ئیسلاحتەڵەبانی کوردستان لە ڕێگەی گەندەڵی و بە پشتیوانیی مستەفا موعین بووە. لە زۆربەی شارەکان لەگەڵ شارەدارییەکان پێوەندیی نێزیکیان هەیە و لە «مرکز خدمات» بۆ کاروباری نەخۆشخانەو پرسی «بهداشت» بە قازانجی خۆیان کەڵک وەردەگرن. شاراوە نیە ئێستا بە هۆی ئەوەی کە بەرژەوەندییەکانی ئیسلاحتەڵەبان وەبەر یەک دەکەون لە یەکتر زۆر ناکۆکن و بەرەکەیان لەوپەڕی پرشوبڵاوی دایە. بەڵام بەوحاڵەش دوور نیە کە جاردانی هەڵبژاردنەکان و مەترسیی ئەمنیەتی نیزام جارێکی دیکە لە ژێر یەک چەتردا کۆیان بکاتەوە.

لە لایەکی ترەوە، ئیسلاحتەڵەبانی کورد بە مەبەستی تایبەت مژارگەلێکی لاوەکی دەخەنە بەرباس کە تەنیا هەوڵێکە بۆ ئەوەی ئاستی مەسەلەی کورد دابەزێ و لە ناو گۆلاوێکی بچووک و بەرتەسکدا بە قەتیسی بمێنێتەوە. بۆ وێنە هێنانە ئارای مژاری «جارنامەی شارۆمەندی» و کردنەوەی دەرگەی باس لەو چوارچێوەیەدا، خۆئەرکدار کردنە بە دەستەواژەی «منشور حقوق شهروندی» کە لە لایەن ڕۆحانییەوە ڕێکلامی بۆ دەکرێ. دیارە هارووژاندنی ئەم بابەتانە ئەگەر ئاراستەی داخوازییەکانی کورد بەرەو ئاقارگەلێکی لێڵ نەبات هیچ دەسکەوتێکیان بۆ کورد لێ ناکەوێتەوە. بە واتایەکی تر، هەوڵێکی چەواشەکارانەیە کە گەرەکیانە بڵێن کە لە دەسەڵاتی تاراندا هەڵاواردن جێگەی نابێتەوە و تێکڕای پێکهاتەکانی ئێران بە یەک چاو دەبینرێن. لە ڕوانگەی ئەوانەوە چەمکێک بە ناوی مەسەلەی کورد و بەها نەتەوەییەکانی لە ئارادا نین، ڕۆژێک داخوازیی نەتەوایەتی بە ناسیۆنالیزمی سەرەتایی (کاتنامەی گەلاوێژ) ناودێر دەکەن و ڕۆژێک بەرگریی چەکدارانە بە بیانووی «اعمال خشونت» بە هەوڵێکی ناسەردەمیانە دە ناسێنن.

هەر وەک بە گشتی باس کرا، بزووتنەوەی ڕیفۆرمخووازی لە ناو جەرگەی دەسەڵاتی ئاخوندەکانەوە سەری هەڵدا و خۆشیان بە باڵێک پێناسە دەکرد کە لە هەمبەر باڵی نەریتخوازەکاندا سەقامگیر ببوون. دوو قۆڵی مرۆڤ یا دوو باڵی باڵندە مەحکووم بەوەن کە بژیوی خۆیان لە یەک مێشکەوە دابین بکەن. بەم بەراوردە، ئەگەر باڵی نەریتخوازەکان بە بیری ویلایەتی فەقیهەوە لکێندرابێ، بە دڵنیاییەوە هزری فکری باڵی بەرانبەریش بە لووتکەی دەسەڵات، واتە ڕێبەریی نیزامەوە گرێ دراوە. گەلۆ ئیسلاحتەڵەبانی کورد لە باری تیۆریکەوە خۆیان بە قوتابیی «حمید رضا جلایی پور» (فەرمانداری جینایەتکاری سەرتای هاتنەسەرکاری ڕێژیم لە مەهاباد) بزانن، «سید هاشم هدایتی» (یەکێک لە ڕێکخەرانی «سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی ایران» کە ڕۆڵی سەرەکی لە سەرکوتی ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستاندا هەبووە و وەکوو کوردێکی سوننی ئەندامی دامەزرێنەری « پیشمرگان مسلمان کرد»، لە کوردستان ڕۆڵی بەرچاوی گێڕاوە) بە سەمبولی ڕیفۆرمخوازێکی نەترس دابنێن و ... کام پێوەر و ئایەرە دەیسەلمێنێ کە ئیسلاحتەڵەبە کوردەکان داکۆکی لە مافەکانی

گەلی کورد دەکەن؟ لە لایەکی ترەوە خوێندنەوەی بیۆگرافیی یەکە بە یەکەی ئیسلاحخوازان ئەو ڕاستییە دەسەلمێنن کە لە لای ئەوان پاراستنی نیزام لە سەرووی هەموو بەهاکانەوەیە. ئەوەش لە کاتێکدایە کە گەلی کورد ماوەی ۴۰ ساڵە لە پێناو سڕینەوەی وەها نیزامێکی کۆنەپەرەست و دواکەوتوودا تێدەکۆشێ. کە واتە ڕەوتی ئیسلاحتەڵەبان و هێزی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازانەی گەلی کورد تا ئەم ساتە نەک هەر لە یەک بەرەدا نین بەڵکوو لە بەرانبەر یەکدا جێگیر کراون.

ڕیفۆرمخوازە کوردەکان بە هۆی ئەوەی کە ڕێگەی مانۆڕ و هەڵسووڕانی بەرچاوی زۆریان بە نیسبەت چالاکانی مەدەنی و فەرهەنگی دیکەی ناوخۆی کوردستان پێ دراوە و ئازادیی ڕادەربڕینیان هەیە، لە ناو خوێندنگە و شوێنە گشتییەکان بە بێ‌سڵ ئامادەی موناقشە و بە چالش کێشانی ڕای بەرانبەرەکەیانن. هەروەها بە نازناوی جۆراوجۆر، بە سانایی لە میدیای دەرەکی دەردەکەون و هەر وەخت پێویست بێ سەردانی باشووری کوردستان دەکەن. ئەم جۆرە ئاکارانە چەند فاکتەری گرینگن کە بوونەتە هۆی ئەوەی کە هەم لە لای خەڵک و هەم لە لای حیزبە سیاسییەکانی کوردستان بناسرێن. ئەوەش کە لە ڕێگەی کاناڵی جۆراوجۆرەوە پێوەندی بە ڕێبەرایەتیی حیزبەکانەوە دەگرن و بە ڕواڵەت لە شوێن میکانیزمێک بۆ چارەسەری مەسەلەی کورد دەگەڕێن، جێگەی گومان و لێ وردبوونەوەیە. لە چەند ساڵی دۆماخردا نیشانەگەلێک دەری دەخەن کە ئیسلاحتەڵەبانی کورد بە سەرکەوتوویی پێوەندیان لە گەڵ بەشێک لە ئۆپۆزیسیۆنی کورد دامەزراندووە. ئەگەرچی چۆنیەتیی پێوەندییەکە و ناوەڕۆکەکەی بۆ ڕای گشتی دیار نیە، بەڵام ئەگەری ڕاسپاردەیی ئەوان بۆ لێکترازاندنی بەرەی ئۆپۆزیسیۆنی کورد لە هەموو ئەگەرەکان بە هێزترە.

سایتی هەواڵنێریی «کوردپرێس» کە ئەرکی زەق کردنەوەی ئیسلاحتەڵەبانی کورد و بە لاڕێدا بردنی مەسەلەی کوردی لە ئەستۆیە، لە سەرەتای مانگی سەرماوەزی ئەمساڵەوە لە تویێ چەندین دیمانەدا پرسی «هەڵبژاردنەکانی نوێنەرانی مەجلیسی شوورای ئیسلامی»ی هێناوەتە بەرباس. ئەو دیمانەگەلە لێکدانەوەو شرۆڤەی زانستی نین، بەڵکوو سەبارەت بە پرۆسەی هەڵبژاردنی داهاتوو، کۆمەڵێک پرسیاری دیاریان ڕووبەڕووی ئیسلاحتەڵەبە ناسراوەکانی کوردستان کردۆتەوە. کۆی وڵامەکان بەرەو ئاراستەیەکی یەکدەست کاناڵیزە کراون و هەوڵی زەمینە خۆش کردن و پەردەلادان لە پرۆژەی جووڵانەوەیەکی نوێ لە کوردستان دەدەن. تێکرای میوانانی ئەو زنجیرە دیمانەیە لە سەر ئەوە کۆکن کە چیدی ناکرێ لە ژێر تیتری «اصلاح طلب» و «اصولگرا» داوا لە خەڵکی کوردستان بکەین لە سەر سندووقەکانی دەنگدان کۆ ببنەوە. هەروەها بۆ گرفتی «تێپەڕین لە قەیران»ی ئەمڕۆی کۆمەڵگەی سیاسیی کوردستان و ئێران، پێداگری لەوە دەکەن کە دەبێ بیر لە ڕەوتی سێهەم بکرێتەوە. جا ئەو داهاتووەی باسی لێوە دەکرێ زۆر دوور نیە و هەر ئێستایە، بۆیە بەزوویی دەردەکەوێ کە نیگەرانیی ئەوان قەیرانی نیزامی جینایەتکاری ویلایەتی فەقیهە یا قەیرانی دۆخی خۆیان یا ... ؟!

سەرچاوە

[۱] ترازدی دموکراسی در ایران- عمادالدین باقی

[۲] نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی- دکتر حسین بشیریه

[۳] عالیجناب سرخپوش و عالیجنابان خاکستری، آسیب شناسی گذار به دولت دمکراتیک- اکبر گنجی

[4] Jeunesse d’Iran, les voix du changement (لاوانی ئێران و دەنگی گۆڕان)

[5] https://www.franceinter.fr/monde/tous-ce-que-vous-avez-toujours-voulu-savoir-sur-les-dictateurs (ئەوەی پێویستە دەربارەی دەسەڵاتە دیکتاتۆرەکان بیزانن)